

WOJCIECH BAŁUS

Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego
Kraków

O datowaniu rysunku Stanisława Wyspiańskiego „Komórka w podwojeniu” w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego

Znajdujący się od roku 1989 w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego rysunek Stanisława Wyspiańskiego, wykonany ołówkiem, węglem i pastelami, a przedstawiający sześć faz podziału komórki naskórka salamandry plamistej, datowany jest na rok 1894¹. Datę tę – jak sądzę – należy skorygować.

Zgodnie ze wspomnieniami profesora Michała Siedleckiego, artystę

„...do jakiegoś studium potrzeba (...) było głowy orła i innych ptaków drapieżnych. Przyszedł więc do Zakładu Zoologii, którym wówczas kierował śp. prof. Wierzejski, i otrzymał pozwolenie robienia studiów w Muzeum Zoologicznym, a w zamian za to wyrysował piękną tablicę, przedstawiającą podział komórki”².

Po powrocie z Paryża we wrześniu 1894 roku Wyspiański nie znalazł w Krakowie żadnego stałego zatrudnienia. Zwierzał się Konstantemu Laszczce w marcu 1895 roku:

„Moje życie jest okropne obecnie, żadnej nadziei, żadnej pracy, a w około nikt niczego nie potrzebuje takiego, jak ja bym potrafił lub chciał zrobić, niezrozumienie na każdym kroku, ludzie tutejsi rozumieją tylko frazesy, i jeśli kto frazesów nie używa, nie rozumieją go”³.

Przyszły twórca *Wesela* wykonywał wówczas dla własnej satysfakcji wiele wido-ków Krakowa, ale o studiach ptaków nigdzie nie wspominał. Projekt witraża do katedry lwowskiej, z którym łączył rysunek orła Czesław Jura, był już dawno gotowy – schyłek roku 1894 przyniósł jedynie odrzucenie kartonu przez komitet restauracji świątyni⁴.

¹ Cz. Jura, *Rysunek Stanisława Wyspiańskiego „Komórka w podwojeniu” w zbiorach Muzeum UJ, „Opuscula Musealia”* 6, 1992, s. 21–30.

² M. Siedlecki, *Wspomnienia o Wyspiańskim i Reymoncie* [w:] *Wyspiański w oczach współczesnych*, oprac. L. Płoszewski, Kraków 1971, t. 2, s. 194.

³ *Listy Stanisława Wyspiańskiego różne – do wielu adresatów*, oprac. M. Rydlowa, Kraków 1998 (S. Wyspiański, *Listy zebrane*, t. 4), s. 123.

⁴ Zob. *Kalendarz życia i twórczości Stanisława Wyspiańskiego 1 marca 1890 – ostatnie dni marca 1898*, oprac. M. Stokowa, Kraków 1982 (S. Wyspiański, *Dziela zebrane*, t. 16/II), s. 271.

Od czerwca roku następnego artysta pochłonięty był natomiast swoim pierwszym wielkim zleceniem – dekoracją ścian krakowskiego kościoła Franciszkanów. Jak wspominał kierujący pracami konserwatorskimi architekt Władysław Ekielski,

„...w miejscu, gdzie dziś wymalowany jest śliczny fryz z lilii, projektował Wyspiański inny, mianowicie opierając się na legendzie, wedle której św. Franciszek gromadził wokół siebie ptactwo i rozmawiał z nim, chciał umieścić fryz ułożony z lecących ptaków różnego gatunku, więc jaśkółek, wróbli, czyżyków itd. Byłoby to w swoim rodzaju coś niezwykłego, opracowanego ściśle według natury (studia robił w gabinecie historii naturalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego), jednak powziąłem wątpliwość, czy sama intencja będzie dobrze zrozumiana przez tłum, czy nie nastąpi pewnych niesamowitych uwag i interpretacji. Z tego powodu udzieliłem mych obaw, w rezultacie czego powstał fryz z lilii”⁵.

Dokładna rekonstrukcja poszczególnych faz projektowania malowideł u Franciszkanów jest niemożliwa, gdyż – jak pisał Lucjan Rydel – artysta

„...co parę dni otrzymywał pomiary ścian albo pól sklepiennych, które trzeba było na gwałt wypełnić ornamentem: nawet na robienie kartonów akwarelą czasu nie starczyło, bo ta schnąć musi i nie dopuszcza większych zmian ani poprawek; chwycił się tedy pastelów i kolorowych kredek, byle tylko robotnikom malującym w kościele nadażyć. Nieraz spod ręki prawie wyrwano mu ledwo że ukończony arkusz”⁶.

Do tego sam malarz co rusz wprowadzać chciał nowe pomysły, którymi przepeliona była jego wyobraźnia. Przyjąwszy jednak, że prace ruszyły 13 czerwca, zaś 23 października zrozpaczony Wyspiański pisał do Rydla: „imaginuj sobie ptaków nie może być w kościele OO Franciszkanów”⁷, czas bytności w Muzeum Zoologicznym umieścić należy pomiędzy tymi datami. Nie kłóci się to z uwagą, iż profesor Siedlecki – wówczas młody uczony – w Katedrze Zoologii „został zatrudniony w 1894 r., a w drugiej połowie 1895 r. zrezygnował z asystentury i wyjechał na studia zagraniczne”⁸. W lecie roku 1895 spokojnie mógł się spotkać z Wyspiańskim w Muzeum – i na ten właśnie czas datowałby powstanie rysunku *Komórka w podwojeniu*.

⁵ W. Ekielski, *Wspomnienia o Wyspiańskim* [w:] *Wyspiański w oczach współczesnych...*, t. 1, s. 358. – Katalog Świerza (S. Świerza, *Dziela malarzkie, graficzne i rzeźbiarskie Stanisława Wyspiańskiego* [w:] *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarzkie*, Bydgoszcz 1925) notuje dwa niedatowane rysunki, pod nr. 190 „studia ptaków” i pod nr. 191 „orla i studia skrzydeł”. Studium głowy i szpon orla znajduje się w Muzeum Narodowym w Warszawie (Rys. Pol. 14712). Jest ono datowane na rok 1904, ale zapewne powstało na podstawie wcześniejszych rysunków lub samo wymaga przedatowania.

⁶ L. Rydel, *Ze sztuki*, „Tygodnik Ilustrowany” 38, 1896, nr 1926, s. 743.

⁷ *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla*, część 1: *Listy i Notatnik z podróży*, oprac. L. Płoszewski i M. Rydlowa, Kraków 1979 (S. Wyspiański, *Listy zebrane*, t. 2), s. 282.

⁸ Cz. Jura, *op.cit.*, s. 22.

*SUMMARY**About dating Stanisław Wyspiański's drawing „Duplication of a cell” in The Jagiellonian University Museum's collection*

Stanisław Wyspiański's drawing presenting six phases of division of a European fire salamander's epidermis cell, made with a pencil, charcoal and pastels, which has been in the Jagiellonian University Museum's collection since 1989, is dated 1894. According to the reminiscences of Professor Michał Siedlecki, it was drawn in the Institute of Zoology at the Jagiellonian University as an expression of gratitude for the possibility of examining stuffed birds, necessary to an artist for a certain painting. However, in 1894 Wyspiański stayed in Paris till September, and after his return to Cracow he did not receive any orders. The frieze of birds was to decorate the baroque church of the Franciscans in Cracow. The work in the church began on the 13th of June, 1895, while on the 23rd of October a distraught Wyspiański wrote to his friend that „birds are not allowed in the church of the Franciscans”⁹. Therefore, his examination in the Zoological Museum should be placed between these dates, and thus the original date of the drawing should be moved to 1895.

⁹ *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla, część 1: Listy i Notatnik z...*, s. 282.
(*Stanisław Wyspiański's letters to Lucjan Rydel, Part 1: Letters and journal of travels*, critical analysis by L. Płoszewski and M. Rydel, Cracow 1979 (S. Wyspiański, *Collection of letters*, 2nd volume), s. 282).